

Siyasi Müsteşarlıkların Kurulması ve Çalışması

8 Mart 1937-29 Kasım 1937

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmut döneminde merkez teşkilatında Umur-ı Mülkiye Nezareti'ne bağlı "müsteşarlık" makamının kuruluşuyla Türk İdare Tarihinde yeni bir makam teşkil edilmiş; bakan yardımcılığı demek olan müsteşarlık makamının, daha sonra diğer nezaretlerde de teşkili gündeme getirilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında yasama, yürütme ve yargı meclis çatısı altında birleştirilmiş, Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte kuvvetler ayrılığı prensibine göre yeniden teşkilatlanma yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkede demokrasinin yaygınlaştırılması, bürokrasinin işlemesi ve rejimin sağlıklı yerleşmesi için önemli çabalar harcanmıştır. Cumhuriyet dönemindeki idarî yapılanmada "Siyasî Müsteşarlık" müessesesinin teşkili ilk defa 1937 yılı başlarında gündeme gelmiştir. Aslında Osmanlı devlet bürokrasisinde II. Mahmut döneminden beri var olan siyasî müsteşarlıkların kurulması, ilk defa 1923 yılında Gazeteci İsmail Müştak Bey tarafından teklif edilmiş ancak bu teklifle o dönemde pek ilgilenilmemiştir. İsmail Müştak Bey, Tanin gazetesinin 3 Kasım 1923 tarihli nüshasında yer alan yazısında siyasî müsteşarlıkların kurulmasındaki amacının başta bakanlıklara adam yetiştirmek, bakanların yükünü azaltmak, herhangi bir durumda veya hükümet kriziyle karşılaşıldığı zamanlarda ülkenin idari açıdan boşlukta kalmasını önlemek olduğunu belirtiyordu. Ayrıca da bu sistemin batının kimi gelişmiş ülkelerinde -İngiltere, Fransa ve İtalya- uygulandığını ifade ediyordu. Trabzon milletvekili Hasan Saka, 4 Mart 1937 tarihinde "devlet dairelerinin bakanlıklara (vekâletlere) ayrılması ve siyasî müsteşarlıkların teşkili" hakkında bir kanun teklifini Meclise vermiştir. Hasan Saka, kanun teklifine dair gerekçede şöyle demiştir: "Cumhuriyet rejimi için memleketin terakki ve inkişafına muvâzi olarak devlet dairelerinin iş faaliyetleri o kadar süratle ilerlemiş ve ilerlemektedir ki, bu artmaların icaplarını yalnız idarî teşkilat kadrolarını genişletmekle işin altından kalkmak çok müşkül bir safhaya girmiştir. İdarî teşkilat ve memuriyet silsilesi ne kadar çok memurdan teşekkül ederse etsin, bunların mesaisi nihayet amme işlerinin ihzârı devresine ait türlü muamelelerden ibarettir... Devlet dairelerinin hizmetlerindeki bu artma ve çoğalma başlarında bulunan hükümet erkânının yalnız dairelerindeki idarî ve icraî vazifelerini artırmakla kalmamıştır ve kalmaz." Hasan Saka, şunları da belirtmiştir: "Bu vaziyetten mülhem olarak tanzim ettiğim bu kanun teklifimi bariz bir ihtiyaca cevap vermek gibi amelî bir faydası olacağı mülâhazasıyla takdim ediyorum... Birincisi doğrudan doğruya İcra Vekilleri Heyeti'ni teşkil eden vekâletlerde bir genişlik, bir çoğalma imkânını temin etmektedir. İkincisi... hükümet heyetinin kabinenin yeni idare ve ihtiyaçlarına bunalmadan kifayet edecek hale konulmasına yarayan ikinci derecede siyasî bir teşkilât ile çare bulmaktadır. Teklifimin istihdaf ettiği parlamenter müsteşarlıklar teşkili bu mülâhazadan doğmuştur." Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hasan Saka tarafından sunulan kanun teklifi iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı "Vekâletler", ikinci kısım ise "Siyasî Müsteşarlıklar" ile ilgilidir. "Devlet Dairelerinin Vekâletlere Tefriki ve Siyasî Müsteşarlıkların Vazifeleri Hakkında Kanun":

I. Vekâletler ve Kabine

Madde 1. Devlet daireleri biri Başvekâlet olmak ve adetleri 12'den az ve 16'dan fazla olmamak üzere vekâletlere ayrılır. "Devlet Vekili" denilen vekâletsiz vekiller de bu adedi dahildir.

Madde 2. İcra Vekilleri Heyetinin kaç vekâletten tereküp edeceği, her kabine teşkilinde Başvekil tarafından

gösterilen ve cumhur reisinin tasdikine iktiran eden kabine azasına göre taayyün eder.

II. Siyasî Müsteşarlar

Madde 3. Siyasî müsteşarların adedini ve hangi vekâlet işlerinde vazife göreceklerini başvekil tayin eder ve kararnamesi ona göre tanzim ve tasdik olunur. Lüzumuna göre bir vekâlet için birden fazla siyasî müsteşar seçilebilir.

Madde 4. Siyasî müsteşarların İcra Vekilleri Heyetinin içtimaina iştiraki başvekilin davetiyle olur. Vekiller Heyetinde reyleri istişaridir.

Madde 5. Siyasî müsteşarlar, kendilerine tevdi olunan muayyen işlerden dolayı şahsi mesuliyet yüklenmiş olurlar. Ancak bu işlerden dolayı vekillerin BMM'ye karşı siyasî mesuliyetleri tamamen bakidir.

Madde 6. Mensup oldukları İcra Vekilleri Heyetinin toptan istifa veya iskat ile siyasî müsteşarların vazifeleri de nihayet bulur. Ancak bir vekilin münferit istifa veya iskatı o vekâletteki siyasî müsteşarın da çekilmesini intaç etmez.

Madde 7. Siyasî müsteşarların vazifeleri umumi surette ve mesul vekilin direktifi dairesinde; vekilin bizzat yapacağı bütün işlerde vekile yardım etmek, idaresi kendilerine verilen muayyen vekâlet hizmetleri hakkında icap eden kararları vermek, vekâletin BMM'deki işlerini vekiller namına cevap vermekten ibarettir.

Madde 8. Siyasî müsteşarların 7. maddede esasları gösterilen vazifelerinin hudut, derece ve nev'ileri İcra Vekilleri Heyeti tarafından ayrıca bir kararname ile tayin olunur.

Madde 9. Siyasî müsteşarlara mebusluk tahsisatına ilâve olarak ayda 200 lira tahsisat verilir.

Madde 10. Bu Kanun, neşri tarihinden muteberdir.

Madde 11. Bu Kanun hükümlerini Başvekâlet tatbiki memurdur. Hasan Saka tarafından verilen kanun teklifi derhal Teşkilât-ı Esasiye ve bütçe encümenlerine gönderilmiş, olumlu görüş bildirilmesi üzerine 8 Mart 1937'deki oturumda Mecliste görüşülerek kabul edilmiştir. Böylece Cumhuriyet döneminde aynı zamanda çıkan 3115 ve 3117 sayılı Kanunlarla ilk defa "*Devlet Bakanlıkları*" kurulmuş, kabul edilen Kanun'un ikinci maddesiyle kabinenin en az 12, en çok 16 üyeden oluşması kabul edilmiştir. Ayrıca, bu sınırlar içinde olmak üzere kabinenin kaç üyeden ve hangi vekâletlerden oluşacağı konusu başvekil tarafından bırakılmıştır. Diğer taraftan her kabine kuruluşunda yer alacak vekâletlerin, başvekil tarafından teklif edilmesi ve cumhurbaşkanının onayıyla belirlenmesi usulü kabul edilmiştir.

Siyasî Müsteşarlıkların kurulmasıyla ilgili kanunun kabulünden sonra kanun teklifiyle ilgili gerekçede de belirtildiği üzere 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 44., 47., 49. ve 50. maddelerinde de değişiklikler yapılarak Siyasî Müsteşarlık kurumunun konumu belirgin bir şekilde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 44. maddesine yapılan değişiklikle "*Siyasî Müsteşarları Başvekil, Meclis azası arasından seçerek Reiscumhur'un tasdikine arz eder.*" hükmü eklenmiştir. Anayasa'nın 47. maddesi "*vekillerin ve siyasî müsteşarların vazife ve mesuliyetleri mahsus kanunla tayin olunur.*" şeklinde düzenlenmiş, 49. maddede yapılan değişiklikle, "*mezun ve herhangi bir sebeple mazur olan bir vekile İcra Vekilleri azasından bir diğeri veya siyasî müsteşarlardan biri muvakkaten niyâbet eder. Ancak bir vekil veya bir siyasî müsteşar bir vekâletten fazlasına niyabet edemez.*" ifadesi eklenmiştir. 50. maddeye yapılan ilavede "*İcra vekillerinden veya siyasî müsteşarlardan birisinin Divân-ı âli'ye sevkine dair T.B.M.M.'nce verilen karar vekâlet veya müsteşarlıktan dahi mutazammındır.*" ifadesi dahil edilmiştir. Siyasî Müsteşarlıkların düzenlenmesiyle ilgili Kanun TBMM'den geçtikten sonra Başbakan İsmet İnönü tarafından 24 Mart 1937 tarihinde müsteşarlıklara atamalar

yapılmıştır. Ancak, vekillere yardımcı olmak, yetenekli iseler ileride vekil olmaları için hazırlamak üzere kurulan Siyasî Müsteşarlıklar beklenen sonucu vermemiştir. Öte yandan vekillerin yeteneksiz ve yetersiz kimseleri müsteşarlıklara almaları müsteşarların vekillerin yanında çok silik kalmaları, söz konusu kurumun verimli çalışmasına engel olmuştur. Cumhurbaşkanı Atatürk de daha kanun teklifi yapıldığı tarihten itibaren bu müesseseye soğuk bakmış, her ne kadar müsteşarlıkların kurulmasına pek taraftar olmasa da cumhurbaşkanı olduğundan Meclisi yönlendirmek istememiş bundan dolayı ses çıkarmamış, kaldırılması için uygun zaman ve fırsatı beklemiştir. Bir süre sonra da böyle bir fırsat ortaya çıkmıştır. Dâhiliye Vekâleti Siyasî Müsteşarlığınca hazırlanan raporların yetersiz oluşu, ayrıca 16 Kasım 1937 tarihinde Elazığ'a gelen Atatürk, Ankara da bir siyasî müsteşarın gönderdiği ve "İl Meclisinde çalışıyor" gibi bir ifade içeren telgrafı okuyunca, kendisini Meclisin üstünde bir denetçi gibi gören bu siyasî müsteşara tepkisini "Biz bu müsteşarlıkları Meclisi denetlesinler diye kurmadık, Meclisi halktan başka kimse denetleyemez, çalışıp çalışmadıklarına karar veremez" şeklinde dile getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Atatürk, Vekiller Heyetini ve Siyasî Müsteşarları, Başbakan Celâl Bayar'ın evinde toplantıya çağırmıştır. Bu toplantıda siyasî müsteşarlıkların kaldırılmasına karar verilerek müsteşarların istifaları alınmıştır. Bundan sonra Başbakan Celâl Bayar ve 18 arkadaşının verdiği değişiklik önergesi 29 Kasım 1937 tarihinde kabul edilmiştir. Bununla birlikte anayasanın 44, 47, 48, 49 ve 50. maddeleri de tekrar değiştirilmiştir. Böylece altı ay kadar süren bir uygulama alanı bulan Siyasî Müsteşarlık Kurumu kaldırılmıştır. Atatürk döneminde bürokrasinin yükünü hafifletmeye yönelik olarak kurulan Siyasî Müsteşarlıklar kısa ömürlü oldu. Ancak bu düzenleme, daha sonra Türk siyasi teşkilatında gerçekleştirilecek olan müsteşarlıkların kuruluşuna ilham kaynağı oluşturacaktır.

Zekeriya TÜRKMEN

KAYNAKÇA

Cumhuriyet, 25 Mart 1937, 23 Ekim 1937.

ERYILMAZ, Bilal, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul 1992.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara 1985.

Tanin, 3 Kasım 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem. C. XVI, s.95, 249, c. XVII, s.3, 17, c. XX, s.83-86.

TURAN, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasî Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C I, S 2, Afyonkarahisar 1999.

Ulus, 22 Kasım 1937, 30 Kasım 1937.

URAN, Hilmi, **Hatıralarım**, İstanbul 1959.

19/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/siyasi-mustesarliklarin-kurulmasi-ve-calismasi/?pdf=3369> adresinden erişilmiştir